

Kaikki ei ole vaalimikä kiittää

Syksyllä 2004 Länsi- ja Pohjois-Euroopasta ilmoitettiin useita havaintoja vaaleakiitjästä (*Apus pallidus*). Tuolta syksyltä hyväksyttiin myös maamme ensimmäiset vaaleakiitäjät Hangon lintuasemalta (24.10.) ja Helsingin Pihlajasaaresta (28.10.–1.11.). Näiden lisäksi ilmoitettiin muutama muu havainto, joista monien harrastajien näkemiä lintuja Helsingin Kaivopuiston–Eteläsataman alueelta (28.10.) ja Turun Pallivahasta (2.11.–5.11.) ei hyväksytty^{1,7}.

Vaaleakiitäjän määrittäminen ja havaintojen arviointi ovat paljastuneet suureksi ongelmaksi muuallakin kuin vain Suomessa.

Havaintopsykologisia sudenkuoppia...

Yleiseurooppalainen nopea tiedotus laajasta vaaleakiitjäinvaasiosta varmasti vaikutti poikkeukselliseen ajankohtaan nähtyjen *Apusten* nimeämiseen vaaleakiitäjiksi. Missään ei kerrottu, että myös myöhäisiä tervapääskyjä olisi

Vaaleakiitjä nähtiin Suomessa ensi kertaa syksyllä 2004. Lajin määrittäminen ja havaintojen arviointi osoittautui hankalammaksi kuin silloin luultiin.

ollut liikkeellä. Nettisivustoille ilmestyi nopeasti kuvia eri näköisistä vaaleakiitäjiksi nimetyistä linnuista, joiden määrittäminen ei ollut välttämättä vahvistettu. Kun määrittämissä tiedettiin valaistusolosuhteiden vaikuttavan paljon *Apusten* ulkonäköön, kaikki nähty oli helppo uskoa vaaleakiitäjän muunteluksi ja valaistusolojen vaikutukseksi.

Tietoa invaasiosta ja nettikuvien dokumentoitua vaaleakiitäjän "ulkonäön vaihtelua" käytettiin varmasti perusteena uusien lintujen määrittämiselle. Invaasion jälkilöylyissä saatiin kuitenkin lukea, että samaan aikaan esimerkiksi Hollannissa (*Dutch Birding* 6/2004) ja Isonsa-Britanniassa (*Birding World* 12/2004) oli dokumentoitu paljon

myös tavallisia tervapääskyjä.

Lisäksi ainakin Isonsa-Britanniassa paljastui tervapääskyksi yksi yleisesti vaaleakiitäjänä bongattu lintu, jonka kuvia oli nähtävillä myös nettisivuilla⁹. Myös Kaivopuiston ja Pallivahan linnuista oli kuvia nähtävillä vaaleakiitäjäksi nimettynä. Tarkkaan ei tiedetä, kuinka moni ilmoitetuista vaaleakiitjähavainnoista ja nettisivuilla kuvien dokumentoiduista linnuista onkin osoittautunut väärin määritetyiksi tervapääskyiksi.

...ja rehellistä tietämättömyyttä

Lajiparin määrittäminen on selvästi vaikeampaa kuin aiemmin on tiedetty, ja mää-

Kuvat 1, 2, ja 3. Tämä maamme ensimmäinen hyväksytty vaaleakiitjä (*Apus pallidus*) tavattiin Hangon lintuasemalla 24.10.2004. Näistä valokuvista ei juuri erotu yksityiskohtia, mutta linnusta oli tehty hyvät, toisistaan riippumattomat kuvaukset. Näissäkin kuvissa on kuitenkin hahmotettavissa vaaleakiitjämainen rakenne. Käsisiiven takareuna on varsin suora, etureuna kaartuu melko jyrkästi vähän ennen siiven kärkeä, mikä luo tyypillisen voiveitsimäisen siiven mallin. Tervapääskyllä siiven malli on kapeampi, sirppimäinen ja yleensä tervapääsky ei näytä samalla tavalla pömpövätsäiseltä ja tukevakkoppaiselta kuten vaaleakiitjä. Rakenteen arviointi vaatii maastossa huolellisuutta ja kärsivällisyyttä. Rakenteeseen saa parhaan tuntuman linnun pyörähdellessä ja kaarrella rauhallisesti. PETTERI LEHIKONEN.

Kuva 4. Helsingin Kaivopuiston–Olympiatermi-
naalin vaaleakiitäjänä (*Apus pallidus*) ilmoitettu
lintu, joka kuvien perusteella on kuitenkin nuori
(1kv) tervapääsky (*Apus apus*). Huomaa laa-
jalti tummat siiven alapeitinhöyhenet (vrt. kuvat
8 ja 9). Myös pää on hyvin tumma ja kurkku-
laikku jyrkkärajainen. Syksyisenä ikätuntomer-
kinä siivissä erottuu laajalti vaaleat peitinhöy-
henreunukset. PEKKA KANKAANPÄÄ 28.10.2004.

Kuva 5. Sama lintu kuin kuvassa 4. Yläpuolella
ei erotu vaaleakiitäjälle tyypillisiä kontrasteja ja
pään ja yläperän alue näyttävät hyvin tummilta
(yläperän alue ehkä osittain varjossa). Monien
kuvien perusteella Kaivopuiston linnulla ei hah-
motu vaaleakiitäjälle tyypillistä leveää käsisi-
peä. MIKA BRUUN 28.10.2004.

ritykseen tarvittavat yksityiskohdat on tun-
nettu huonosti.

Yksi esimerkki on tummana kontrastoi-
tuva selkä eli niin sanottu satulakuvio, jota
on ehkä sellaisenaan totuttu pitämään vaa-
leakiitäjän tuntomerkinä. Kuitenkin myös
kotoisella tervapääskyllä voi näkyä selkä-
puolella kontrastieroja, ja erot *palliduksen*
"satulaan" ovat pienissä yksityiskohdissa.

Lajien välisistä eroista on julkaistu myös
virheellisiä tai ristiriitaisia tietoja. Lewing-
ton⁶ on esittänyt lajien välillä olevan var-
sin selvän eron ulompien siipisulkien pi-
tuussuhteissa, minkä mainitaan vaikuttavan
myös lajien väliseen siiven kärjen muoto-
eroon. Teoksen *The Birds of the Western*
Palaearctic (BWP)³ rakennekuvaukset eivät
kuitenkaan tue tätä eroa, eikä ulompien kä-
sisulkien pituussuhteissa ole lajien välillä
selvää eroa.

Myöskään pyrston loven syvyys tai kah-
den uloimman pyrstösulan kärjen välinen
etäisyys eivät ole niin yksiselitteisiä raken-
netuntomerkkejä, kuten usein esitetään.
Nuorilla tervapääskyillä ja vaaleakiitäjillä
pyrstön lovi (sisimmän ja uloimman pyr-
stösulan kärjen välinen etäisyys) on lyhyem-
pi kuin vanhoilla linnuilla³. Nuorten terva-
pääskyjen pyrston loven mitat menevät
lähes täysin päällekkäin vanhan vaaleaki-
itäjän mittojen kanssa.

Lisäksi ulompien pyrstösulkien kärkien
välinen etäisyys on BWP:ssä³ kuvattu vain
vanhojen lintujen osalta, ja omien mittaus-
temme perusteella tämäkin mitta voi olla
nuorilla tervapääskyillä selvästi lyhyempi
kuin vanhoilla. Esimerkiksi Ison-Britanni-
an ensimmäisen rengastetun vaaleakiitäjän
uloimman ja toiseksi uloimman pyrstösulan
etäisyyttä on verrattu vanhojen lintujen ai-
neistoon, vaikka käsiteltävä lintu on nuori.
Havaintoa koskevassa tiedonannossa⁸ on
esitetty yhtenä selvänä erona tämä pyrstö-

sulkien rakennemitta, mutta oman mitta-
aineistomme perusteella kyseisen linnun
mitta sopii myös tervapääskylle.

Tuon linnun lajimääritykseen tulkintavir-
he ei toki vaikuta, eikä niillä käsituntomer-
keillä ole käytännön merkitystä vaaleakiitä-
jän maastomäärityksessä, mutta Helsingin
Pihlajasaaresta kuolleena löydetyn linnun
arvioinnissa tällainen yksityiskohta oli otet-
tava huomioon. Pihlajasaaren linnusta on
kuvia *Linnut*-lehdessä 4/2004.

Kuvat 6. ja 7. Turun Pallivahan linnun laajalti
mustat siiven alapeitinhöyhenet, musta yleisvä-
ri, pieni (soikiomainen) kurkkulaikku ja yksivä-
risen näköinen naama antavat vihjeen linnun
identiteetistä: vanha (+1kv) tervapääsky (*Apus*
apus). Kuluneet uloimmat siipisulat ja sulkasa-
toraja käsisiiven tyvellä (erottuvat näissä kuvissa
huonosti) kertovat linnun olevan vanhempi
kuin kuluvana vuonna syntynyt lintu. Nuoret
linnut eivät suli siipisulkiaan ensimmäisenä syk-
synään. VILLE SALAKKA 2.11.2004.

Pekinensis-alalajin tervapääskyt

Yhden lisämurheen lajiparin määritykseen
tuo tervapääskyn *pekinensis*-alalaji. Tämän
alalajin jotkut yksilöt voivat väritykseltään
olla hyvin samannäköisiä kuin vaaleakiitäjä,
ja niillä voi olla jopa selvempi satulaefekti
kuin vaaleakiitäjällä.

Myös kurkkulaikku on usein selvästi laa-
jempi meikäläisiin lintuihin verrattuna. *Pe-
kinensis*-alalajin ja nimialalajin pesimäalu-
eiden eroja on usein arvioitu epätarkasti,

Kuva 8. Vaaleakiitäjä (*Apus pallidus*). Siiven malli ja rakenne ovat tyypilliset. Tumma alue siiven alapeitinhöyhenissä rajoittuu kapeammin siiven etureunaan kuin tervapääskyllä. Kuva: JUKKA J. NURMI. Israel 28.3.2005.

mikä on antanut helposti sen vaikutelman, että vaaleakiitäjämaiset piirteet löytyisivät vain hyvin kaukana idässä pesiviltä tervapääskyiltä. *Pekinensiksen* pesimäalueet ovat kuitenkin läntisimmillään Iranin tienoilla, eivätkä siis selvästi idempänä kuin nimialalajin³.

Nimialalajinkin levinneisyys ulottuu kirjallisuuden mukaan idässä aina Baikajärvelle asti. *Pekinensis* pesii etelämpänä, ja sen pesimäalueet ulottuvat kauemmaksi itään; nimialalaji pesii pohjoisempänä ja kauempana lännessä.

Lisäksi laajalla alueella Keski-Aasiassa (muun muassa Kazakstanissa ja Kirgisiassa) esitetään alalajien välillä olevan laajan vaihteluvyöhykkeen. *Pekinensis*-tyyppisten tervapääskyjen sekoittaminen ongelmaan ei siis ole hätävarjelun liioittelua: tällaisten ominai-

Kuva 9. Vaaleakiitäjä (*Apus pallidus*), vanha lintu loppusyksyllä. Aloitannut siipisulkasadon, käsi- ja kyynärsulkien tyvellä erottuu vaihtuneita siipisulkia. Vaaleakiitäjällä pääasiassa vain pienten peitinhöyhentien alue (sekä käsi- että kyynärsivellä) erottuu diffuusisti tummempänä, kun tervapääskyllä myös keskimmäisten peitinhöyhentien alue on selvästi tumma ja siten siiven etureunassa on laajempi tumma palkki. TOM LINDROOS. Oman 12.11.2005.

suuksien ei tarvitse olla Kaukoidän peruja.

Lisäksi myös itäisimmät tervapääskyt muuttavat Afrikkaan, joten niiden muuttosuunta on syksyllä enemmän tai vähemmän länteen päin. *Pekinensiksen* erottamisen hankaluus ei kuitenkaan ole ongelman koko ydin, vaan yleisesti tervapääskyn ja vaaleakiitäjän tunnistamisen kannalta tärkeät tuntomerkit ovat olleet huonosti tiedossa. Kun lisäksi ottaa huomioon, kuinka vaikeasti tarkkailtavia *Apuks* ovat ja kuinka pienistä yksityiskohdista määrittämisessä on kysymys, on epäillyn vaaleakiitäjän valokuvaaminen hyvin tärkeää. Valokuvista voi paljastua määrittämiselle tärkeitä yksityiskohtia, joita maastossa on usein hyvin hankala nähdä varmasti.

Kiitokset

Gerald Driessens, Phil Chantler and British Rarities Committee helped with the Finnish Swifts. Andrew Grieve helped with Swifts from Oman. Mika Bruun, Jukka J. Nurmi,

MEILLÄ ON AHDASTA

Poistamme muutamia tilaattavia tuotteita niin halvalla, että hävettää!

Valitse itsellesi tai vaikka lahjaksi seuraavista:

- *Nomad* kamerareppu 150,-
Sopii retkivälineet ja kamera
- *Heritage* kamerareppu pieni 150,-
- *Billingham Hadley*-laukkuja 140,-
- *Heritage* arkkumallinen laukku 170,-
- valovoimakkaita *Emson* kiikareita 8x56 ja 9x63 vain 140,- laukkuineen
- Isoja naamioverkkoja 3x6 m 50,-
- Maastokuvioisia teltoja, pohjan ala 200x200 cm, hyvä aihio piilokojuksi 100,-
- Lintujen houkutusäänivahvistin retkikotelossa 90,-

Tässä vähän alkua, pitkät listat saat soittamalla meille

SUOMEN LUONTOKUVA OY

puhelin (03) 3445 055, e-mail: mattifinland@kolumbus.fi

Wimberley

www.tripodhead.com

**Uusi kiikkumalli
nyt Suomessa**

750,- €

Tule kokeilemaan meille.

PL 22, 33311 Tampere
Tesomajärvenkatu 14
puhelin: (03) 3445 055
Email: mattifinland@surfeu.fi
www.luontokuvaus.fi

**Suomen
Luontokuva Oy**

Kuva 10. Vaaleakiitäjälle (*Apus pallidus*) tyypillinen yläpuolen kontrastikuvio. Tumma satula rajoittuu tyypillisesti selän yläosaan ja myös pää erottuu vaaleampana. Vaaleat käsisulkien peitinhöyhenet katkaisevat siiven tumman etureunan. +1kv. DANIELE OCCHIATO. Italia. 14.8.2006.

Tom Lindroos, Petteri Lehikoinen, Pekka Kankaanpää, Daniele Occhiato ja Ville Salakka antoivat kuviaan käyttöömmä. Mark Adams and Katrina Cook made our visit to NHM Tring possible. Ari Karhilahti antoi luvan Turun yliopiston eläinmuseon kokoelmien käyttöön.

KIRJOITTAJAT OVAT BIRDLIFE SUOMEN RARITEETIKOMITEAN (RK) JÄSENIÄ.

Kirjallisuus

1. Aalto, T. 2006: Rariteetikomitean käsittelemät vaaleakiitäjät. – Rariteetikomitean tiedotteet, www.

birdlife.fi/havainnot/rk/rk-tiedottaa.shtml.

2. BirdLife International 2004: Birds in Europe: Population estimates, trends and conservation Status. – BirdLife Conservation series 12. 374 s.
3. BWP -The Birds of the Western Palearctic 1998: CD-ROM. – Oxford University Press.
4. Chantler, P, & Driessens, G. 1995: Swifts. A guide to the Swifts and Treeswifts of the World. – Pica Press. Sussex. 237 s.
5. Hellström, M. 2005: Sällsynta fåglar i Sverige 2004 – rapport från SOF:s raritetskommitté. – SOF 2005. Fågelåret 2004. Stockholm.

6. Lewington, I. 1999: Separation of Pallid Swift and pekinensis Common Swift. – Birding World 11/1999: 450–452.
7. Lindholm, A., Aalto, T., Normaja, J. & Rauste, V. 2006: Rariteetikomitean hyväksymät vuoden 2005 harvinaisuushavainnot. – Linnut-vuosikirja 2005: 53–62.
8. Preston, M. 1999: The first Pallid Swift to be ringed in Britain. – Birding World 11/1999: 448–449
9. Rogers, M. & the Rarities Committee 2005: Report on rare birds in Great Britain in 2004. – British Birds 12/2005. 628–694.

Kuva 11. Vaaleakiitäjä (*Apus pallidus*), vanha lintu loppusyksyllä. Pää erottuu tyypillisen vaaleana ja tumma silmänympäryksen tunnusomaisesti. Pään, kuten muunkin värityksen arviointiin, valaistusoloilla on merkittävä vaikutus. TOM LINDROOS. Oman 12.11.2005

Vaaleakiitäjä (*Apus pallidus*)

Vaaleakiitäjä pesii laikuittain Välimeren alueella Portugalista Israeliin ja paikoin Arabian niemimaalla, mistä levinneisyys ulottuu kapeana vyöhykkeenä Persianlahden rantoja myöten Pakistaniin asti. Laji talvehtii pääasiassa Afrikassa, mutta osa linnuista voi viettää talvensa Euroopan eteläosissakin⁴.

Vaaleakiitäjä tekee yleensä kaksi pesyettä, mistä syystä se esiintyy pesimäalueillaan Euroopassa yleensä myöhemmin syksyllä kuin tervapääsky. Suurin osa Euroopan vaaleakiitäjistä pesii Espanjassa (20 000–100 000 paria). Pohjoisimmat pesimäalueet sijaitsevat Ranskassa (1500–2500 paria) ja Sveitsissä (11–20 paria)².

Lajista tunnetaan kolme alalajia, joiden erot ovat hyvin pieniä. Eroja on vaaleusasteessa ja jonkin verran lintujen koossa. Suurinta osaa Eurooppaa asuttaa *brehmorum*-alalaji. Tummin ja kookkain alalaji *illyricus* pesii entisen Jugoslavian rannikkoalueilla ja mahdollisesti myös Italian itärannikolla.

Euroopan pohjoisosissa pesimäalueiden ulkopuolella laji on tavattu noin 70 kertaa. Ruotsissa on vuoden 2004 loppuun mennessä havaittu 10 vaaleakiitäjää, joista viisi syksyltä 2004⁵. Isossa-Britanniassa on vuoden 2004 loppuun mennessä havaittu 45 vaaleakiitäjää⁹.